

ΤΟ DIALG ΣΗΜΕΡΑ: ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Γρηγόριος Παπαγιάννης^[1], Νικόλαος Σικλαφίδης^[2]

¹ Αναπληρωτής Καθηγητής Βυζαντινής Φιλολογίας, Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, Δ.Π.Θ., gparagia@helit.duth.gr

² Πτυχιούχος του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δ.Π.Θ., Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος του Τμήματος Θεολογίας του Α.Π.Θ., siklafidis@gmail.com

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ψηφιοποίηση, λεξικά, λεξικογραφία, διαδραστικότητα, ελληνική γλώσσα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ:

Το DIALG (Diachronic Interactive Lexicon of Greek ή Διαχρονικό Διαδραστικό Λεξικό της Ελληνικής) είναι ένα ερευνητικό πρόγραμμα του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, που στοχεύει στην ψηφιακή «αποθησαύριση» του υπάρχοντος λεξικογραφικού υλικού για την Ελληνική γλώσσα, αλλά και στην περαιτέρω καταγραφή του λεξιλογικού πλούτου της γλώσσας. Για τον σκοπό αυτό έχει αναπτυχθεί η ομώνυμη «εφαρμογή», που φιλοξενεί την ψηφιοποίηση των λεξικών σε βάσεις δεδομένων και εν συνεχεία την προβολή τους από την ιστοσελίδα. Η ηλεκτρονική διεύθυνση είναι: <http://dialg.helit.duth.gr/>

Στην ανακοίνωση θα γίνει μία επίδειξη των δυνατοτήτων της εφαρμογής και θα εκθεθούν οι προοπτικές του εγχειρήματος.

1. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

Το λεξιλόγιο μιας γλώσσας αποτυπώνει τον τρόπο με τον οποίο η γλωσσική κοινότητα που χρησιμοποιεί τη γλώσσα αυτή αντιλαμβάνεται τον κόσμο, τον ερμηνεύει, τον ιεραρχεί ή τον προσδιορίζει. Ότι η γλώσσα και συγκεκριμένα το λεξιλόγιο είναι έκφραση του πολιτισμού ενός λαού, αλλά, προκειμένου για την ελληνική γλώσσα, αποτελεί στοιχείο και της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, δεν χρειάζεται να αποδειχθεί με επιχειρήματα. Η επιστημονική καταγραφή του λεξιλογίου που χρησιμοποιεί μια γλωσσική κοινότητα μέσα σε λεξικά, που αποτελεί ούτως ή άλλως σημαντική τεκμηρίωση και αναγκαιότητα, αποκτά ιδιαίτερη σημασία για γλώσσες όπως η Ελληνική, που διαθέτει τόσο πλούσια ιστορία, εφόσον οι πρώτες γραπτές πηγές της ανάγονται τουλάχιστον στον 8ο π.Χ. αι.

Για κάθε μια από τις περιόδους της ελληνικής γλώσσας έχουν κατά καιρούς εκπονηθεί ειδικά επιστημονικά λεξικά. Για την αρχαία περίοδο της ελληνικής γλώσσας υπάρχει βέβαια το κλασικό πια λεξικό της Οξφόρδης, των H. G. Liddell και R. Scott¹, του οποίου η ριζικά ανανεωμένη 8η έκδοση ολοκληρώθηκε το 1897, ενώ η πλήρως αναθεωρημένη από τους H. Stuart Jones και R. McKenzie 9η έκδοση του 1940, μετά από διαδοχικές ανατυπώσεις, βελτιώθηκε τελευταία φορά το 1996, οπότε αναθεωρήθηκε και το συμπληρωματικό υλικό του παραρτήματος (Revised Supplement). Το 2013 έγινε η ελληνική έκδοση του λεξικού του F. Montanari², επίσης για την αρχαία ελληνική γλώσσα. Στο «βάθος», πίσω από όλα αυτά τα αρχαιοελληνικά λεξικά, διακρίνεται ακόμη «σαν φάντασμα» ο Thesaurus Graecae Linguae³, που μπορεί να χρησιμοποιείται πλέον σπάνια, αλλά δεν έχει αντικατασταθεί σε απόλυτο βαθμό από τα νεότερα λεξικά. Για την μεσαιωνική Ελληνική τα λεξικά των Lampe⁴, Sophocles⁵, Du Cange⁶, Κριαρά⁷, Trapp⁸ αναφέρονται σε διαφορετικές περιόδους και «πλευρές» της ελληνικής γλώσσας, και χρειάζεται να καταβληθεί ακόμη μεγάλος κόπος, ώστε να προκύψει ένα ενιαίο λεξικό, έστω και μόνο για αυτήν την χρονική περίοδο. Για την σύγχρονη μορφή της Ελληνικής, από την άλλη πλευρά, η ελληνική λεξικογραφία έχει προσφέρει υψηλής ποιότητας λεξικά, όπως το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*⁹, του Ιδρύματος Μ. Τριανταφυλλίδη, το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*¹⁰ του Γ. Μπαμπινιώτη, το *Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Ελληνικής Γλώσσας*¹¹ του Εμ. Κριαρά, το *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* του Χρ. Χαραλαμπάκη¹². Υπάρχει, δηλαδή, ένα μεγάλο «κενό» που αφορά στην ύπαρξη ενός διαχρονικού Λεξικού, που να καταγράφει τις αλλαγές στη σημασία αλλά και τη μορφή των λέξεων από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα. Το *Μέγα Λεξικόν* του Δ. Δημητράκου¹³ είναι μια προσπάθεια σύνταξης διαχρονικού λεξικού (βασισμένο κυρίως στο LSK¹⁴ με νέες πληροφορίες για τα νεότερα χρόνια), ωστόσο, καθώς πρόκειται για ένα

¹ Liddell, H. G., and Scott, R., *Greek-English Lexicon with Revised Supplement*, Οξφόρδη, 1996 (στο εξής LSJ).

² Montanari, F., *Vocabolario della lingua greca* (con la collaborazione di Ivan Garofalo e Daniela Manetti; fondato su un progetto di Nino Marinone), Torino, 2013.

³ Estienne, H., *Thesaurus Graecae Linguae*, 1572. Νέα πλήρως αναθεωρημένη έκδοση: L. Hase - G. Dindorf, 1831-1865 (στο εξής ThGL).

⁴ Lampe, G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1961.

⁵ Sophocles, E. A., *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, Cambridge, Mass., 1914.

⁶ Du Cange, Charles Du Fresne, sieur, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*, Lyons, 1688.

⁷ Κριαράς, Ε., *Λεξικό της Ελληνικής Μεσαιωνικής Δημόδους Γραμματείας 1100-1669* (συνεχ. από το 2006 κ.εξ. από το ΚΕΓ υπό την εποπτεία του Καζάζη, Ι. Ν., και με την συνεργασία πολλών), Θεσσαλονίκη, 1969-.

⁸ Trapp, E., (u.a.), *Lexikon zur byzantinischen Grazität*, Vienna, 1994- (στο εξής LBG).

⁹ Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη, 1998 (ανατ. 2002).

¹⁰ Μπαμπινιώτης, Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2012.

¹¹ Κριαράς, Ε., *Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Ελληνικής Γλώσσας*, 1995.

¹² Χαραλαμπάκης, Χρ. Γ., *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2014.

¹³ Δημητράκος, Δ., *Μέγα Λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα, 1936 (ανατ. 1964) (στο εξής D).

¹⁴ *Μέγα Λεξικόν της Έλληνικής Γλώσσας Liddell-Scott*, Αθήνα, 1904 (μεταφρ. υπό Μόσχου, Ξ., εμπλουτ. υπό Κωνσταντινίδου, Μ.). Η επίτομη

έντυπο λεξικό, έχει και αυτό μοιραία ξεπεραστεί. Από την άλλη πλευρά το *Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών*¹⁵ αποτέλεσε ένα φιλόδοξο σχέδιο που επιχειρήσε να καλύψει το κενό αυτό. Ξεκίνησε το 1908¹⁶, όταν με πρωτοβουλία και εισήγηση του πατέρα της ελληνικής γλωσσολογίας Γεωργίου Χατζιδάκι, η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου συνέστησε «Επιτροπεία», που θα συνέτασσε λεξικό όλης της ελληνικής γλώσσας: αρχαίας, μεσαιωνικής και νέας. «Η έκδοση του λεξικού προβλεπόταν να πραγματοποιηθεί 13 χρόνια αργότερα, το 1921, ώστε να αρχίσει με αυτήν πανηγυρικά η εορτασμός της εκατονταετηρίδας της εθνικής παλιγγενεσίας, δηλ. των 100 χρόνων από την Επανάσταση του 1821¹⁷». Μέχρι τις μέρες μας έχει εκδώσει έντε τώμους¹⁸ και παραμένει έργο ανολοκλήρωτο, ενώ έχουν κατά καιρούς τεθεί μια σειρά από μεθοδολογικά-επιστημονικά ζητήματα που αφορούν τη σύνταξη του¹⁹. Κατά συνέπεια, ως σήμερα δεν υπάρχει ένα ενιαίο διαχρονικό λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας που να αποτυπώνει όλες τις περιόδους της (αρχαία, μεσαιωνική και νέα ελληνιστική) και να είναι επικαιροποιημένο και εναρμονισμένο προς τις τελευταίες εξελίξεις της λεξικογραφικής έρευνας.

2. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ DIALG ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ ΥΛΟΠΟΙΗΘΗΚΕ

Η σύνταξη ενός Διαχρονικού Λεξικού για τα Ελληνικά είναι στην πραγματικότητα ένα έργο χωρίς τέλος (όπως ακριβώς και η κριτική έκδοση ενός ελληνικού κειμένου). Σχεδόν σε όλα τα βυζαντινά κείμενα (ή κείμενα της ύστερης αρχαιότητας), ακόμη και σε εκείνα που έχουν ήδη εκδοθεί κριτικά, απομένουν λέξεις που δεν έχουν ανακαλυφθεί, λέξεις που είτε δεν έχουν καταχωρισθεί καθόλου ακόμη σε κάποιο λεξικό, είτε εμφανίζονται σε μια νέα μη καταγεγραμμένη γραμματική μορφή ή με νέο τρόπο σύνταξης (βλ. παρακάτω και παραδείγματα). Είναι επίσης γνωστό ότι κάθε *index verborum* (ευρετήριο λέξεων) ή *index graecitatis* (ευρετήριο γλωσσικών φαινομένων) προσθέτει νέο λεξικογραφικό υλικό. Εκτός αυτού, πολλές μεμονωμένες λεξικογραφικές παρατηρήσεις παραμένουν αδημοσίετες, και ως εκ τούτου, άγνωστες. Η συλλογή αυτών των πληροφοριών συστηματικά μπορεί στην καλύτερη περίπτωση, και μόνο μετά από πολύ καιρό, να οδηγήσει στην κατάρτιση ενός νέου πονήματος συμπληρωματικού προς τα εκδοθέντα μέχρι σήμερα λεξικά. Αυτό δεν είναι ακριβώς άχρηστο, αλλά μάλλον πολύ άβολο για τον χρήστη. Ακόμη χειρότερα: το νέο αυτό πόνημα είναι βέβαιο ότι θα είναι ξεπερασμένο από την πρώτη κιόλας στιγμή της δημοσίευσής του. Η «μταιότητα» μιας τέτοιας προσπάθειας θα μπορούσε να παρατηρηθεί στην περίπτωση του Supplement του LSJ: Αφού ο χρήστης έχει διαβάσει, για παράδειγμα, το λήμμα *ἀβολαία* στο LSJ (όπου μόνο μία εμφάνιση της λέξης δίνεται), στο Supplement διαβάζει την υπόδειξη: “delete the entry”. (Σύμφωνα και με τον TLG²⁰ το λήμμα *ἀβολαία* δεν υπάρχει.)

Στον τομέα της έρευνας η χρήση ενός λεξικού σίγουρα δεν είναι αρκετή. Αλλά ανάλογες απαιτήσεις μπορούν επίσης να προκύψουν και για τον απλό αναγνώστη του κάθε κειμένου. Έτσι, το θέμα παίρνει πρακτικές διαστάσεις, διότι ο αναγνώστης δεν γνωρίζει σε ποιο λεξικό θα πρέπει να ψάξει, εάν αυτό το λεξικό είναι διαθέσιμο, και φυσικά, συχνά βρίσκεται σε αδιέξοδο λόγω εξάντλησης των αντιτύπων από την αγορά. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο σύγχρονος αναγνώστης εύχεται να υπήρχε μια εφαρμογή η οποία θα μπορούσε να του παρέχει όλα τα απαραίτητα λεξικά στον υπολογιστή του, και μάλιστα, –γιατί όχι– διορθωμένα και επαυξημένα. Αλλά ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, δεν είναι βέβαιο ότι ο αναγνώστης θα βρει μια “ερμηνεία” ικανοποιητική. Αυτά τα προβλήματα θα λύνονταν, αν η εμπειρία του κάθε αναγνώστη/ερευνητή, και οι παρατηρήσεις του μπορούσαν να ενσωματωθούν «αυτόματα» σε ένα διαδικτυακό υπερ-λεξικό και, ως εκ τούτου, όλες οι επιμέρους εμπειρίες μπορούσαν να είναι διαθέσιμες σε όλους τους χρήστες του υπερ-λεξικού σε όλον τον κόσμο.

Όλα αυτά έχει ως στόχο να κάνει πραγματικότητα το “Διαχρονικό Διαδραστικό Λεξικό της Ελληνικής” ή αλλιώς **Diachronic Interactive Lexicon of Greek (DIALG)**.

3. ΟΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ DIALG

Μέχρι σήμερα (2007-2017) έχουν γίνει αρκετά βήματα για την υλοποίηση του μεγάλου αυτού προγράμματος. Συγκεκριμένα έχει υλοποιηθεί η πλατφόρμα επεξεργασίας και ενημέρωσης της βάσης δεδομένων, στην οποία έχουν πρόσβαση μόνο τα μέλη της επιστημονικής ομάδας του Λεξικού. Έχει επίσης ολοκληρωθεί η δημιουργία της ιστοσελίδας (η οποία είναι προσπελάσιμη και από κινητά τηλέφωνα και tablets) για την χρήση του υπερ-Λεξικού από το χρήστη, η οποία φιλοξενείται στην παρακάτω διεύθυνση: <http://dialg.helit.duth.gr/>. Η «έκδοση» Abridged DIALG (η συντομευμένη «έκδοση») είναι προσπελάσιμη από τους χρήστες χωρίς την προϋπόθεση εγγραφής. Στην «έκδοση» αυτή ο χρήστης μπορεί να αναζητήσει μια λέξη στο σύνολο της βάσης δεδομένων και να ενημερωθεί για την ύπαρξή της στα επιμέρους λεξικά. Δεν μπορεί, ωστόσο, να διαβάσει ερμηνείες (ούτε για τα λεξικά τα οποία είναι ελεύθερα). Αυτό είναι επιτρεπτό μόνο στην «έκδοση» Full DIALG μετά την πραγματοποίηση (δωρεάν) εγγραφής χρήστη. Στην εφαρμογή έχει επίσης υλοποιηθεί ο μηχανισμός για την εμφάνιση (επιλεκτικά) μόνο των λέξεων που απαντώνται μόνο μια φορά στην ελληνική γραμματεία («άπαξ λεγόμενα»). Για πρώτη φορά στην εφαρμογή θα μπορούν να δημοσιεύονται πορίσματα, τα οποία θα ενημερώνουν την ισχύουσα βιβλιογραφία στο θέμα αυτό. Η εφαρμογή έχει συμπεριλάβει μέχρι σήμερα πάνω από 1.500.000 λεκτικούς τύπους της ελληνικής γλώσσας, για τους οποίους παραπέμπει σε πάνω από 30 Λεξικά (βλ. πίνακα 1). Ο χρήστης μπορεί να ενημερωθεί για την πρόοδο της ψηφιοποίησης κάθε λεξικού. Ας αναφερθεί ότι δεν ψηφιοποιούνται προς το παρόν ερμηνείες λέξεων από λεξικά που υπόκεινται σε περιορισμούς πνευματικής ιδιοκτησίας. Ωστόσο, η εφαρμογή χρησιμεύει και ως οδηγός λεξικογραφικών λημμάτων, καθώς υποδεικνύει την ύπαρξη ερμηνείας και σε αυτά τα λεξικά. Δίνεται η δυνατότητα διάδρασης του

έκδοση του ίδιου λεξικού “*An Intermediate Greek-English Lexicon*” (1889) μεταφρασμένη στη νέα ελληνική: H. G. Liddell – R. Scott, *Επιτομή του μεγάλου λεξικού της ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα, 12007.

¹⁵ *Ιστορικόν Λεξικόν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τῆς τε Κοινῆς Ὀμιλουμένης καὶ τῶν Ἰδιωμάτων*, τόμ. Α΄-Ε΄. Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 1933-1989.

¹⁶ Με βασιλικό διάταγμα της 4ης Νοεμβρίου 1908, με πρόεδρο τον Κ. Κόντο, αντιπρόεδρο τον Γ. Χατζιδάκι και γραμματέα τον Σ. Μένανδρο.

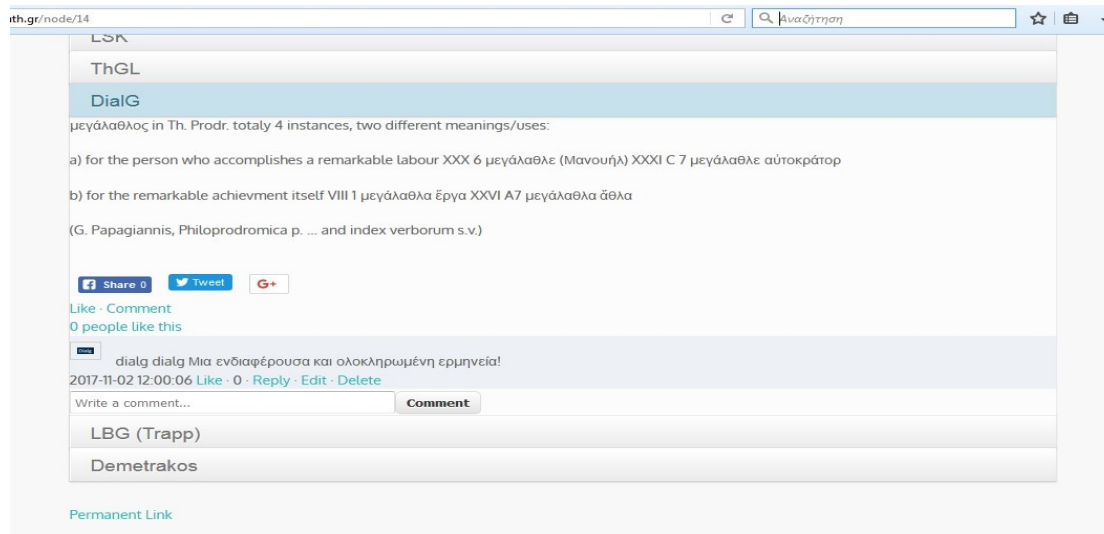
¹⁷ Μπαμπινιώτης, Γ., «Τα Λεξικά της Νέας Ελληνικής», στην Εισαγωγή του *Λεξικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2012, σελ. 48.

¹⁸ Έχει φτάσει μέχρι το λήμμα *δαχλωτός*.

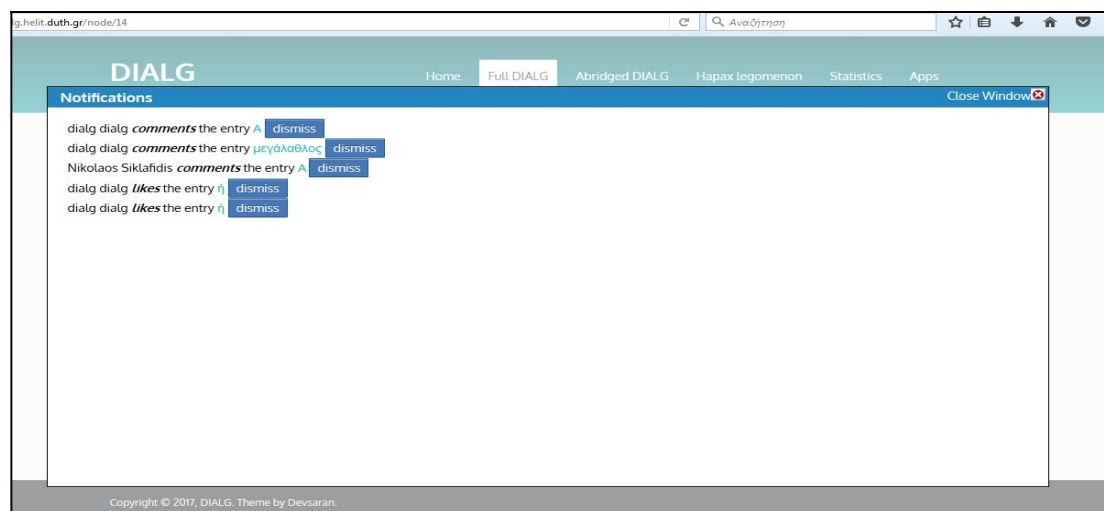
¹⁹ Χαραλαμπίκης, Χ., Το Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών, στο: I. Ν. Καζάζης (επιμ.) Πρακτικά διεθνούς ημερίδας του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας με θέμα: «Η Λεξικογραφία της αρχαίας, μεσαιωνικής και νέας ελληνικής γραμματείας», 2003, σσ. 97-109.

²⁰ <http://stephanus.tlg.uci.edu/>

χρήστη/ερευνητή με την εφαρμογή του Λεξικού, μέσω των σχολίων/δημοσιεύσεων καθώς και ενημέρωσης όλων των χρηστών της εφαρμογής για τις επεμβάσεις και προτάσεις που γίνονται (βλ. εικόνες 1 και 2).

Εικ. 1: Ο τρόπος εμφάνισης μιας ερμηνείας και οι δυνατότητες σχολιασμού της

Εικ. 2: Προβολή των δραστηριοτήτων των χρηστών στην εφαρμογή μέσα από το προφίλ του εγγεγραμμένου χρήστη

α/α	Συντομογραφία	Αναλυτική παραπομπή	Ποσοστό ψηφιοποίησης ²¹
1	LSJ	Liddel, H. G., and Scott, R., <i>Greek-English Lexicon with Revised Supplement</i> , Oxford, 1940	90%
2	Lampe	Lampe, G. W. H., <i>A Patristic Greek Lexicon</i> , Oxford, 1961	10%
3	Sophocles	Sophocles, E. A., <i>Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods</i> , Cambridge, Mass., 1870	97%
4	LKN	Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], <i>Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής</i> , Θεσσαλονίκη, 1998	80%
5	Babiniotis	Μπαμπινιώτης, Γ., <i>Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας</i> , Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2012	60%
6	Koumanoudes	Κουμανούδης, Σ., <i>Συναγωγή λέξεων άθησαυρίστων έν τοις έλληνικοις λεξικοις</i> , Αθήνα, 1883	95%

²¹ Το ποσοστό ψηφιοποίησης αναφέρεται στην ψηφιοποίηση των δεδομένων ανά λεξικό και όχι στο ποσοστό ελέγχου της ψηφιοποίησης.

Πίν. 1: Ενδεικτική παράθεση λεξικών που ενσωματώνονται στην εφαρμογή και ποσοστό ψηφιοποίησης

Τέλος, υπάρχει δυνατότητα για απλές και σύνθετες αναζητήσεις με σκοπό την αναφορά συγκεκριμένων αποτελεσμάτων. Με την απλή αναζήτηση εννοούμε την αναφορά αποτελεσμάτων για τον συγκεκριμένο λεκτικό τύπο που αναζητήσαμε. Στην σύνθετη αναζήτηση υπάρχουν οι εξής επιλογές: α) Ας υποθέσουμε ότι είμαστε φιλόλογοι και κάνουμε μια κριτική έκδοση ενός κειμένου. Σε ένα από τα χειρόγραφα διαβάζουμε τον παρακάτω συνδυασμό γραμμάτων ε ν σι ό της (όπου κάτω παύλες σβησμένα γράμματα). Η αναζήτηση του παραπάνω συνδυασμού γραμμάτων και συμβόλων θα μας φέρει ως αποτέλεσμα την λέξη «εθνεσιφόντης», η οποία δεν απαντά σε κανένα από τα υπάρχοντα έντυπα λεξικά (βλ. έρευνα Γ. Παπαγιάννη) β) Ο δεύτερος τρόπος σύνθετης αναζήτησης αφορά τα προθήματα και τα επιθήματα που είναι δυνατόν να συνοδεύουν συγκεκριμένη ρίζα ή τμήμα λέξης. Αυτό είναι εφικτό με τη χρήση του συμβόλου [%], το οποίο είναι μια μεταβλητή, καθώς αντιστοιχεί σε ένα ή περισσότερα γράμματα.

Σχετικά με τις παραπάνω δυνατότητες, παρουσιάζουμε εδώ παραδείγματα που αποδεικνύουν την πρωτοτυπία του εγχειρήματος και την χρησιμότητά του για τον σύγχρονο ερευνητή (τα παραδείγματα είναι κατηγοριοποιημένα σε πέντε ομάδες και προέρχονται από την έρευνα του Γ. Παπαγιάννη²², επιστημονικού υπευθύνου του DIALG):

A) Λέξεις που δεν έχουν συμπεριληφθεί στα Λεξικά, αν και έχουν παρατηρηθεί σε εκδόσεις φιλολογικών κειμένων: i) *έθνεσιφόντης*, ii) *εγρύττροφος* (είναι η ακριβής ανάγνωση του χειρογράφου, ενώ παλιότερα γραφόταν *ερίταφρος*. Η λέξη δεν εντοπίζεται ούτε από τον TLG), iii) *προχρηστηριάζω* στον πίνακα λέξεων της έκδοσης γράφεται εσφαλμένα, *προχρηστηριάω*, iv) *συνεπιφυσ(σ)άω*, v) *χαρισματοδότης*, vi) αντίθετα, πρέπει να διαγραφούν από το λεξικό Trapp, ως μη υπαρκτά, τα λήμματα *έπικοιουρέω* και *παραεθλεύω*.

B) Λέξεις γνωστές αλλά με νέα σημασία, η οποία δεν αναγράφεται στα Λεξικά: i) *άνθη*, ή = η λάμψη, ii) *δορυφορέω* = φορέω/φέρω δόρυ, iii) *έάω* + *απαρέμφο* = παύω να..., iv) *έκκαίνυμαι*: Η ερμηνεία που δίνεται στο LBG για το χωρίο μας, που είναι και το μοναδικό, πρέπει να διορθωθεί από *νικώ* σε *αποκόπτω* (ενν. το κεφάλι), v) *κροτέω (πόλεμον)* = *συγκροτέω (πόλεμον)*, vi) *λείπω* + *απαρέμφο* = παύω να ..., vii) *λιγαίνω* = *δοξάζω*, *εγκωμάζω*.

Γ) Λέξεις με νέους γραμματικούς τύπους: i) *άμφιβίη* (θηλυκός τύπος αντί του κλασικού *ή άμφιβιος*), ii) στο λήμμα *άνατρέπω*: ο παρακείμενος *άνατέτροπα* (αντί *άνατέτραμμα*), iii) ο συγκριτικός βαθμός *άνικηότερος*, iv) *ήντλήσω*: μέσος μεταβατικός αόριστος του ρ. *άντλω*, v) στο λήμμα *βασιλεύς*: η ασυναίρετη ονομαστική πληθυντικού *βασιλέες* (και μάλιστα σε δεκαπεντασύλλαβο στίχο). Αξίζει να αναφέρουμε ότι ο τύπος συναντάται περίπου εξήντα φορές στον TLG-online και όμως δεν αναφέρεται σε κανένα λεξικό, αν και απαντά ήδη σε Ηρόδοτο, Πίνδαρο, Φύωνα Αλεξανδρέα, vi) ο αμφιβόλου ταυτότητας τύπος *έηκε* (ίσως παρατατικός του *ήκω*), vii) ο τύπος *θέωω* από το κανονικό ρ. *θέω* (=λάμπω). Ο τύπος αυτός στο LSJ ανάγεται μόνο στο *θέω B* (=τρέχω), viii) *απαρέμφο* αορίστου *κλονέσαι*, αντί *κλονήσαι*, ix) οι τύποι *λιγίγεται* και *λιγίγεται* του ρ. *λιγαίνω*, x) το παθητικό ρ. *μακροθυμέομαι*, xi) στο λήμμα *μίμνω*: ο υβριδικός τύπος *έμμινα* (παρατατικός με κατάληξη αορίστου!), xii) *όμοσούντος* (αντί *όμώντος*), xiii) στο ρ. *πυθόμαι* (το 3. Pl. *πυθόιατο*). Μόνο στο ThGL αναφέρεται ο τύπος (στο λήμμα *πυθόμαι*: *πυθόιαθ'*), ενώ στα πιο σύγχρονα LSJ, LSK και D ο τύπος *πυθόιατο* δεν σημειώνεται, μολονότι απαντά 3 φορές στην Οδύσεια, xiv) στο λήμμα *πόλις* (η Gen. Pl. *πολήων*) που μαρτυρείται ευρέως (περίπου 25 φορές στον TLG-online), αναφέρεται και πάλι μόνο από τον ThGL („formis πόλης, πολήων, πόλης erici usi sunt“), ενώ LSJ, LSK και D παραθέτουν μόνο *πολιών*, xv) το συγκριτικό *πομικώτερος*, xvi) τέλος, οι τύποι *Ρωμάιος* και *Ρωμάη*, *τετραφώς* αντί *τετροφώς*, *ύπενδύ(ν)ω*, *ύπεδμησάμην*, *ύπεκκινάμην*, *ώκεανείη* αντί *ώκεάνειος*)

Δ) Λέξεις με ορθογραφικούς νεωτερισμούς (είτε χάριν του μέτρου, είτε εξαιτίας νέων βυζαντινών συνηθειών): *άθλος*, *άτος*, *όκδος*, *όλας*, *όμυθος*, *νεάνις*, *όπλίται*, *παϊάνας*, *πίπτε*, *φίτς*. Ο τύπος *άμποτις* αντί *άμποτις*, *άναθήλλησις* αντί *άναθήλλης*, *πατρογενής*, *ή μεσίτις*, *ώδινας* κλπ.

Ε) Λέξεις με νέο τρόπο σύνταξης: i) *αντιάζω* + *μετά* + αιτιατική, ii) *λείπω* + *απαρέμφο*, iii) *πεινώ* (ρήμα «αιτιατικό» = «κάνω κάποιον να πεινάει»), iv) *περιτρομέω* (μεταβατικό με τελικό *απαρέμφο*), v) *προσβλέπω* (με αιτιατική + κατηγορούμενο του αντικείμενου), vi) *σταλάω* / *σταλάζω* / *σταλάττω* (*τινί τινα* = με κάτι κάποιον, ίσως με σημασία ραντίζω), vii) *τέμνω* (αμετάβατο, με παθητική σημασία). Μόνο στον ThGL μια ανάλογη, αλλά αβέβαιη περίπτωση, πρβλ. στα νέα ελλην. το ρ. *σπάζω*. viii) *ύπερφορνέω* + γενική (= περιφρονώ). Στο D μεταφράζεται λανθασμένα «κρίνω μετ' έπιπολιότητα»), ix) *ύπεκκινάμην* (μεταβατικό).

4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ-ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ

Η λεξικογραφική βάση δεδομένων δημιουργήθηκε με χρήση διαδικτυακής εφαρμογής (web application), η οποία σχεδιάστηκε εξ αρχής σύμφωνα με τις ανάγκες του έργου. Η ανάπτυξη της εφαρμογής έγινε με χρήση των ακόλουθων τεχνολογιών: Java, GWT, JavaScript και jQuery, με σκοπό την δημιουργία ενός φιλικού περιβάλλοντος για την επεξεργασία και προβολή της λεξικογραφικής πληροφορίας. Χάρη στις τεχνολογίες αυτές εξασφαλίστηκε η γρήγορη απόκριση της εφαρμογής στην αναζήτηση παρά τον μεγάλο όγκο δεδομένων. Η αποθήκευση της λεξικογραφικής πληροφορίας γίνεται σε σχεσιακή βάση δεδομένων (relational database) με τη χρήση του λογισμικού MySQL. Στις επόμενες αναβαθμίσεις θα γίνει, επιπλέον, χρήση του προτύπου XML (Extensible Markup Language) για την καλύτερη δόμηση της πληροφορίας.

5. ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΟΥ DIALG

Στους επόμενους στόχους του ερευνητικού προγράμματος είναι: i) ο προσδιορισμός της μικροδομής (χαρακτηριστικά του λεξικογραφικού άρθρου, ερμηνευμα, πληροφορίες που θα συμπεριληφθούν) και μακροδομής (χαρακτηριστικά του λημματολογίου) του Διαχρονικού Διαδραστικού Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας, ii) ο εμπλουτισμός της βάσης δεδομένων με νέα λεξικά, καθώς και η ενημέρωση των υπάρχοντων.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων θα γίνει λεπτομερής καταγραφή και ανασκόπηση της διεθνούς και ελληνικής λεξικογραφικής βιβλιογραφίας, ώστε να προκύψουν τα επιστημονικά κριτήρια που θα ακολουθηθούν για την εκπόνηση του

²² Grigorios Papagiannis, *Philoprodromica*, Wiener Byzantinische Studien, Band XXIX, Wien 2012

λημματολογίου και τη μικροδομή των λημμάτων: Συγκεκριμένα, μετά την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας θα οριστεί με σαφήνεια το είδος πληροφοριών που θα περιλαμβάνονται στα λήμματα καθώς και ο τρόπος που θα ενσωματώνονται στη βάση και θα εμφανίζονται στο χρήστη (π.χ. φωνητική καταγραφή, αιτιολογημένες ορθογραφικές επιλογές στην παρουσίαση του λήμματος, ερμηνεία, γλώσσα της ερμηνείας, μορφολογικές και ετυμολογικές πληροφορίες). Θα αξιοποιηθούν κριτήρια ομωνυμίας για το διαχωρισμό πολύσημων λέξεων από τα ομώνυμα λήμματα. Για τις ετυμολογίες θα χρησιμοποιηθούν καταρχήν τα λεξικά LSJ (για την αρχαία) και Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής²³ (για την νέα ελληνική), αλλά σταδιακά αυτή η βάση θα διευρυνθεί και με άλλες λεξικογραφικές πηγές. Τα λήμματα της Κοινής Νεοελληνικής θα ελεγχθούν ως προς τη συχνότητά τους με βάση το Σώμα Ελληνικών Κειμένων²⁴ και το Διαχρονικό Σώμα Κειμένων της Ελληνικής του 20ού αιώνα²⁵.

Αξίζει να επισημανθεί ότι η επεξεργασία του κάθε λήμματος δεν εξαρτάται από την πρόοδο των εργασιών του Λεξικού, δηλ. από το αν η σύνταξη έχει φθάσει στο συγκεκριμένο λήμμα ή όχι.

Μια τέτοια φιλόδοξη ιδέα δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί από ένα ή δύο άτομα. Μέχρι σήμερα η υλοποίηση του προγράμματος υποστηρίχθηκε από μια ομάδα με έδρα το Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, αποτελούμενη από καθηγητές, μεταπτυχιακούς και προπτυχιακούς φοιτητές (του Δ.Π.Θ., του Α.Π.Θ. και μεμονωμένα της αλλοδαπής). Πιστεύουμε, ωστόσο, ότι για την περαιτέρω πρόοδο των εργασιών είναι απαραίτητη η ίδρυση ενός ειδικού φορέα - Οργανισμού καθώς το αίτημα για συνεχή επικαιροποίηση του DIALG, δεν μπορεί να ικανοποιηθεί χωρίς επιστημονικό/τεχνικό προσωπικό αποκλειστικής απασχόλησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Du Cange, Charles Du Fresne, sieur, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*, Lyons, 1688.

Lampe, G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1961-8.

Liddell, H. G., and Scott, R., *Greek-English Lexicon with Revised Supplement*, Oxford, 1996.

Franco Montanari, *Vocabolario della lingua greca* (con la collaborazione di Ivan Garofalo e Daniela Manetti; fondato su un progetto di Nino Marinone), Torino, 32013.

Papagiannis, Gr., *Philoprodromica*, [Wiener Byzantinische Studien, XXIX], Wien, 2012.

Sophocles, E. A., *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, Cambridge, Mass., 1870.

TLG online: <http://stephanus.tlg.uci.edu/>

Trapp, E., and others, *Lexicon zur byzantinischen Graecitatis*, Vienna, 1994-2017.

Ανδριώτης, Ν., *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη, 31988

Δημητράκος, Δ., *Μέγα Λεξικόν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*, Αθήνα 1936 (ανατ. 1964)

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1998 (ανατ. 2002).

Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τῆς τε Κοινῆς Ὀμιλουμένης καὶ τῶν Ἰδιωμάτων, τόμ. Α'-Ε', Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 1933-1989.

Κριαράς, Ε., *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδου Γραμματείας 1100-1669*, Θεσσαλονίκη, 1969-.

Κριαράς, Ε. *Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Ελληνικής Γλώσσας*, 1995.

Μπαμπινιώτης, Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 42012.

Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης Liddell-Scott, Αθήνα, 1904.

Χαραλαμπίκης, Χ., Το Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών, στο: Καζιάζης, Ι. Ν. (επιμ.), *Πρακτικά διεθνούς ημερίδας του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας με θέμα: Η λεξικογραφία της αρχαίας, μεσαιωνικής και νέας ελληνικής γραμματείας*, 2003, σσ. 97-109.

²³ Ανδριώτης, Ν., Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής Θεσσαλονίκη, 31988.

²⁴ Γούτσος, Δ., *The Corpus of Greek Texts: A reference corpus for Modern Greek*, 2010.

²⁵ Γούτσος, Δ., *Diachronic corpus of Greek of the 20th century* (ερευνητικό πρόγραμμα), 2012-2015.